

σιά. Οι καλοθελητές κι οι σπιούντοι δε λείπουνε. Μα είχαν πιάσει να φοβούνται κιόλας. Τα νέα μας καλά: μαλακωμένος ο Ιταλός –ξον κείνα τα μαύρα σκυλιά οι μαυροφορεμένοι φασίστες τους. Οι «αντιθετοφασίστες» όμως με μας «Μπιστευόστε Ιταλούς;», ρωτούσα εγώ η καημένη. «Έχουνε κι αυτοί άχτι τον Γερμανό, το μεγάλο κέρατο. Και στην ιδεολογία ταιριάζομε...»

Μαθαίναμε που λες τόσες αυτά που λαχταρούσαμε. Μα πάλι τέλη καλοκαιριού –θαρρείς πως καλοθυμούμαι κιόλας– πλάκωσε στρατό πολύ να χτυπήσουνε μια κι όξω τ' αντάρτικο. Περνούσανε τα κανόνια στον αμαξιτό νύχτα μέρα, βουλιάζανε οι δρόμοι, δεν ξέρω πόσες σειρές κανόνια στήσανε απ' τη θάλασσα ως τα ριζοβούνια, ζώσανε τα χωριά δίνουν φωτιά, έβλεπες άναψε το βουνό, βουνό με τ' όνομα να καίγεται σαν κανένα δεμάτι άχερο, αχ τι θα γένει... Βγαίνομε στα δώματα να βλέπομε, κατεβαίνομε για να μη βλέπομε, σαλεύει ο νους... Θα γλιτώσει κανένας; Άναψε το ρουμάνι, ούτε φίδι δε γλιτώνει... Ωστόσο ακούμε πως οι αντάρτες λάκισαν, πουλιά γενήκαν; Εκδικήθηκαν τα χωριά, που λέγαμε, τα ορεινά, εκεί βαρούν τα όργανα και τα πολλά βιολιά, διαλέξανε 20 στο 'να χωριό, 15 στ' άλλο, τους τουφεκίσαν την ίδια ώρα. Κι όποιον βρίσκανε μπροστά τους, μα τσοπάνο, μα ξωμάχο, τουφέκι, στον τόπο, θρήνος κι οδυρμός, δεν αφήσανε καλύβι, δε αφήσανε ζωντανό.

Ύστερα έγινε η ανακωχή, που λέγανε. Παρουσιάστηκαν τότες Άγγλοι και Μεσανατολίτες, να δεις στολή και στόλισμα και σαπούνια και ξουράφια.

Ύστερα πάλι πλακώσαν καινούριες τρομάρες, θαρρείς τα θυμούμαι και καλά; Είπαμε κάνανε ανακωχή, δε χτυπιούνται με τους Ιταλούς. Περιλάβανε οι αντάρτες ένα διάστημα, κι ο Δεσπότης μας, μοιράζανε μερίδες τρόφιμα. Είχαμε πεινάσει πολύ τέλος τέλος.

[Επιχειρήσεις Ιταλών κατά του ΕΛΑΣ Σάμου χωρίς αποτέλεσμα.

Ανακωχή των Ιταλών]

Ξαναμιλά η κόρη:

Εγώ βρέθηκα με τον αδερφό μας στην πρωτεύουσα, το περιμέναμε πως θα μας βομβαρδίσουν οι Γερμανοί για εκδίκηση.

Με ξυπνά ο αδερφός μου ένα πρωί, δεν είχε 'ρθει αποβραδís «σήκω τ' αεροπλάνα πλησιάζουνε, μη με ζητάς εμένα, έχω ευθύνες». Να 'τα και πλακώσαν. Κόβουν μια βόλτα, είναι σειρές σειρές, πιάνουνε κι αμολούνε μπόμπες, η γης πιάνει και τρέμει, τ' αγκωνάρια που στερεώνουνε τα ντουβάρια πετιούνται όξω με τα χώματα, παράθυρα, κάγκελα. Κόλλησα σ' ένα καντούνι μαζί με δυο γειτόνισσες γριές, βλέπω πέφτουνε οι μπόμπες σαν τίποτα μπουκάλες κι ο σεισμός της γης αδάκοπος. Να ένας άνθρωπος φάνηκε μπουσουλώντας τοίχο τοίχο μας φωνάζει: «Εδώ καθόσαστε;» Άμα ξεμακρύνανε τ' αεροπλάνα να πάρουνε τη βόλτα τους ξεκόβομε απ' το καντούνι, τρέχομε για το βουνό, τρέχει κόσμος πολύς προς το βουνό, μας προλάβανε όμως, τώρα πολυβολίζουνε χαμηλά, πού να κρυφτείς; Θαρρείς πως σε κυνηγούνε. Σε μια σούδα στενή στα τελευταία σπίτια ήτανε μαζεμένα γυναικόπαιδα, σκεπαστήκανε άξαφνα με τα χώματα και με τις πέτρες, γκρεμίσανε πάνω τους 2-3 σπίτια, εκεί τραβούσα κι εγώ, πώς γλίτωσα... Με πήρε στον ώμο κάποιο αναμμένο πράμα, βλήμα ήτανε; ξύλο; Βρωμούσα σαν καμένη, έτρεμα. Όπου σταθείς φαίνονται φωτιές, καπνοί ως το λιμάνι. Όποτε κάνουν πως ξεμακραίνουν τ' αεροπλάνα, λιγοστεύει το μουγγρητό τους, ακούς στριγγλιές, βογγητό, αυτά δυο τρεις ώρες, μα μετριούνται για ώρες αυτές; Ύστερα κατά πού να κάνω; Δεν βρίσκεις τόπο να περάσεις, δρόμοι σπίτια σωρός. Μετά μάθαμε πως σκοτώθηκε απ' τους πρώτους ένα παλικάρι φίλος μας, της μητέρας του τα ξεφωνητά σηκώσανε και τους νεκρούς, γύρευε βοήθεια, στράγγιξε όλο το αίμα του παιδιού, τα δυο πόδια του κομμένα, ποιος να βρεθεί... Σαν τέτοια πολλά... Και πόσοι θαφτήκανε ζωντανοί...

Τέλος βρέθηκα κοντά στην αγορά, με βρίσκουνε δυο χωριανοί μας: «Είσαι ζωντανή; Μπρος να φύγουμε, πάμε ποδαρόδρομο, ας κάνουμε κι εφτά και δέκα ώρες...» Πού αυτοκίνητα... Μου 'πανε

πως ο αδερφός μου είναι ζωντανός, άνοιξε τις φυλακές να μην αδικοθανατήσουνε οι φυλακισμένοι, ας ήτανε δοσίλογοι και μαυραγορίτες... τέτοιος είναι... Μεταφέρανε και τους άρρωστους απ' το νοσοκομείο σε καταφύγιο. Ο δημόσιος δρόμος πήχτρα, φεύγανε κοπάδια ο κόσμος, ό,τι μπορούσανε κουβαλούσανε. Ήμουνα τυχερή, σταματήσαμε κάποιο αυτοκίνητο φορτωμένο πράματα και μέσα 2 ηλικιωμένοι πλούσιοι, μπήκαμε μπροστά, σταμάτησε, στριμωχτήκαμε όλοι μέσα, κάτι τάξαμε και του σοφέρ.

Την άλλη μέρα ήρθε απόφαση πως θα φύγομε οικογενειακώς για τη Μ. Ανατολή. Απ' τους αντάρτες θα ξεδιαλεχτούνε μερικοί που θα μείνουνε ν' αντισταθούνε. Μ' αυτούς κι ο αδερφός μας. Ετοιμαστήκαμε. Μα τι να πάρεις τι ν' αφήσεις; Φώναζε η μάνα μας: «Πάρτε και τούτο, πάρτε και κείνο». Κατεβήκαμε στο γιαλό και μπήκαμε σ' ένα καϊκι μ' άλλες δυο οικογένειες, αυτοί 10 άτομα, εμείς 6 και 4 δικοί μας τραυματίες. Και 2 Εγγλέζοι. Εκείνη τη μέρα σπάσανε τις αποθήκες ο κόσμος, αλλού αρπάξανε, αλλού μοιράσανε, πήραμε κι εμείς από δυο κουτιά κονσέρβες. Το ταξίδι μπουνάτσα να ζωγραφίσεις στο γυαλί πάνω της θάλασσας. Πιάνομε τα κορίτσια εμείς το τραγούδι, μας φάνηκε πως ξεκινούσαμε για κανένα πανηγυράκι, πήρε τέλος η σκλαβιά και τραγουδούσαμε. Τόσο μυαλό είχαμε. Η μάνα μας μουρμούριζε: «Κλειδώσατε την τάδε πόρτα, το τάδε μπαούλο;» Εμείς δυο βαλιτσάκια πήραμε κι εκείνη έναν μπόγο. Αν πεις ο Γέρος παραζαλισμένος τέλεια. Κι η αγωνία του γιου του μεγάλη. Έπειτα σμίξαμε, φύγαν κι οι Ελασίτες αρχηγοί. Πού να βάλ' ο νους μας τότε την ουρά της αχλάδας... Προσφυγιά, ξενιτιά. Ύστερα ο αδερφοσκοτωμός, το χειρότερο...

[Βομβαρδισμός του νησιού από τους Γερμανούς.
7.000 Σαμιώτες φεύγουν για τη Μ. Ανατολή]

Ξαναείπε ο γιος:

Με τη συνθηκολόγηση της Ιταλίας φτάσαν οι Άγγλοι κι οι απεσταλμένοι του Βασιλιά, στρατιωτικοί και πολιτικοί απ' το Κάιρο.

Πρώτη και κύρια εντολή: να διαλύσουν τον ΕΛΑΣ και το ΕΑΜ. Ζήσαμε τη λεφτεριά μας με αγωνία, 40 μέρες λευτεριά κι αυτή μισή. Φάνηκε τότε κι η μεγάλη δυστυχία του κόσμου. Σε μια διανομή μια μάνα βαστούσε το παιδί της στα χέρια, ένα γεροντάκι κοκαλιάρικο, πες πως βαστούσε και παρακαλούσε: «Καλέ, δε σας βρίσκεται να του δώσομε κανέν' αυγό; Δεν είδε ποτές του...» Μετά έγινε ο βομβαρδισμός, οι Γερμανοί κάψανε και πολυβολήσανε λουρίδα προς λουρίδα δυο πολιτείες ανοχύρωτες. Τότε έφυγε ο πληθυσμός πολύς προς Τουρκία και Μέση Ανατολή με βάρκες με βαρκάκια, με μπενζίνες άνω από 7.000.

Μας ήρθε και διαταγή του Στρατηγείου Μ. Ανατολής να εγκαταλείψουμε το νησί. Κάναμε συσκέψεις σοβαρές με μαύρη θλίψη αποφασίστηκε να φύγει ο ΕΛΑΣ συγκροτημένος κι η νόμιμη πια πολιτική οργάνωση, το ΕΑΜ. Πήραμε μαζί και τους αντιφασίστες Ιταλούς όσους συνεργαστήκανε με μας τίμια.

Αποφασίστηκε πως θα μείνει πίσω ένα κλιμάκιο του ΕΛΑΣ ν' αντισταθεί στο δεύτερο χιτλερικό κατακτητή. Στο κλιμάκιο τούτο κι ο Μανώλης. Προωθούνε όπλα, εφόδια στους παλιούς και σε νέους κρυψώνες –σε μια νύχτα σε λίγες ώρες. Θα ξανασυστήσουν μικρές ομάδες ένοπλες στα βουνά και παράνομο μηχανισμό στα χωριά, μ' άλλα λόγια φτου κι απ' την αρχή –δουλειές που δεν είναι απ' τις εύκολες, καταρημαγμένος ο κόσμος, δε θέλει ούτε ν' ακούσει τα ίδια. Φτάνουν κι οι Ναζήδες, παν να ξεγελάσουν τον κόσμο, δίνουν προθεσμία 2 μέρες να παρουσιαστούν οι «ένοπλοι» να πάρουν χάρη. Δεν παρουσιάζει κανείς. Υπάρχει ο φόβος μα υπάρχει και το μίσος, βράζει σα μούστος με κάθε ανακάτωμα. Ως την άνοιξη από καμιά τριανταριά γίνονται 100 οι αντάρτες, στο χρόνο πάνω από 200. Δεν πέρασε νύχτα χωρίς αιφνιδιασμούς, χωρίς και τον τρόπο του αιφνιδιασμού, χτυπιούνται φάλαγγες, φυλάκια. Οι Γερμανοί πιο άμαθοι σ' αυτά και κτήνη, δε φανερώθηκε ούτε στρατιώτης, ούτε βαθμοφόρος αντιναζής.

Με την απελευθέρωση οι πατριώτες δεν προλάβανε ούτε μια χρονιά να σπείρουνε τα χτήματά τους. Οι Άγγλοι στηρίξαν τους αντιδραστικούς, ακόμη και τους δοσιλόγους. Αφοπλίζονται οι

πατριώτες, εξοπλίζονται τρομοκράτες Δεξιοί, αρχίζει ο διωγμός. Βγαίνουν πάλι στην παρανομία οι Αριστεροί, πάλι στο βουνό, πού αλλού;

Πόσες νύχτες κοιμήθηκε στο σπίτι του ο Μανώλης;

Πλάκωσε κι ο «εθνικός» στρατός. Ολόκληρα χωριά τα εκτοπίσανε, κάψαν τα δάση, αμπέλια, χωράφια ως και ντοματιές, κολοκυθιές ξερριζώνουνε για να μη βρίσκουνε τίποτα οι αντάρτες, αγρίεψε το νησί, πολεμούμε πόλεμο που δεν τον κάνουν συναμεταξύ τους ούτε τα θηρία.

[Κατάληψη του νησιού από τους Γερμανούς.

ΕΛΑΣ και ΕΑΜ της Σάμου φεύγουν για τη Μ. Ανατολή.

Στη συνέχεια απελευθέρωση, διωγμοί αριστερών, εμφύλιος]

Πάλι μιλά η μάνα:

Είπαμε να τα ξεχάσομε πια τούτα... Μα και πώς να τα ξεχάσομε... Αδέρφια μ' αδέρφια σκοτώνονται. Κάθε μέρα κουβαλούνε τα φορτηγά, τους ξεφορτώνουνε σαν τα σφαχτά ζωντανούς και σκοτωμένους, το σπίτι μας είναι αντίκρυ στο σταθμό. Ξοπίσω γυναικόπαιδα, συγγενείς, τους γυρίζουνε δεμένους, ο κόσμος παραλόγιασε, τους φτύνουνε, τους πετροβολούνε, τι σας κάνανε Χριστάκη μου; Αμ τι τους έκανες και συ που σε σταυρώσαν. Μια μέρα όταν χάραζε ακούω ψαλμωδία, περάσανε τους 4 Πανωχωρίτες για εκτέλεση, μπρος ο Παπάς τούς έψελνε για νεκρούς, αυτοί βαδίζουνε στητοί, αχ λεβέντες πάνω στο καμάρι τους, δε γυρίζανε το κεφάλι καθόλου, πως στέκουνε οι γαμπροί... Τους βάλανε λείι κι ανοίξανε τον τάφο τους, μετά λίγη ώρα το πολυβόλο ακούστηκε. Πώς να τα ξεχάσομε... Δυο της φρουράς άμα γυρίσανε ακουμπήσανε στο ντουβάρι και ξερνούσανε, τους είδα, λιγοθυμούσανε, δεν αντέχουνε όλοι...

Πήρε το λόγο κι η αδερφή αλλουνού αντάρτη:

Πώς σώθηκα κι εγώ... Τότες μετά τη μάχη εκείνη στα ψηλώματα όξω απ' το χωριό, που σκοτώθηκε αποβραδής κάποιος Κρητικός υπονοματάρχης. Την άλλη μέρα, ξημερώματα, έρχεται η αδερφή του Γιακουμή, που ήτανε κι αυτός αντάρτης, μου λέει: «Ως εδώ στ' αλώνια κατεβήκανε τα λωλόπαιδα» Ήτανε άνιφτη, με τα νυχτικά, φοβούντανε. Βάλαμε να ψήσομε καφέ. Να, στο στενό μας μπαίνουν 3 χωροφύλακες, είχανε βγάλει τα πηλίκια είχανε δεμένο μαύρο μαντίλι στο κεφάλι, δηλαδή βγαίνουνε για εκδίκηση, Κρητικοί κι αυτοί. Πάνε ίσια στο σπίτι της κοπέλας, άνοιξε ο πατέρας της, τον τρυπούνε μια με την ξιφολόγχη, δεν πρόφτασε να μιλήσει, πέφτει μπροστά η μάνα, στην κοιλιά κι αυτή, πέφτει χάμω. Εμείς τραβούμε πίσω την κοπέλα να μη βλέπει, στεκόμαστε άκρη άκρη στο παράθυρο, αυτή παλεύει, ξεφωνίζει «μητέρα, μητέρα, βοήθεια...» Η μητέρα δεν είχε ξεψυχήσει τα μάτια της παίζανε να ιδούν που παν οι φονιάδες, μήπως βρούνε την κόρη. Αυτοί έρχονται στη δικιά μας πόρτα. Στη μια πλευρά ήτανε αραδιασμένα κάτι μεγάλα βαρέλια, εκεί έκανε να κρυφτεί, την αρπάξανε, την πληγώσανε στο στήθος, ακούμπησε στον τοίχο, σα νεκρός στημένος απόμεινε όρθια τη δέρνουνε κιόλα, ύστερα γονατίζει, τρέχουν αίματα, αχ Παναγία μου. Με αρπάξανε και μένα, μας σέρνουν για εκτέλεση. Πετιέται μπροστά ο γείτονας μας ο Χρήστος ήτανε Μάης, μεγάλος εθνικόφρονας, είχε όπλο: «...πού την πάτε αυτή; Αυτή αφήστε τη...» έτσι γλίτωσα. Παραπάνω τη σκοτώσανε την κοπέλα. Έπειτα μας κλείσανε στην Αστυνομία γυναίκες, αδελφές ανταρτών μανάδες τους, 40 γυναίκες στριμωγμένες πέσαμε γονατιστές σαν ήρθε μέσα ο διοικητής, τρέμαμε, κλαίγαμε. Πάλι 2 μέρες μας αφήσανε, ο κόσμος ξεσηκώθηκε για τους φόνους. Έμένα με ξαναφωνάζουνε να μην τυχόν και μαρτυρήσω τους φόνους που είδα. Κι ο «σωτήρας» μου από κοντά. Έφυγα νύχτα, πήρα τα μάτια μου κι έφυγα, πήρα μονοπάτια, η τύχη με βοήθησε άμα βγήκα στον αμαξιτό, πέρασε κάποιο φορτηγό με κάρβουνα και ξύλα για το στρατό, μ' έκρυψε ο σοφέρ ανάμεσα

στα τσουβάλια, πέρασα το μπλόκο, ήρθα στην πολιτεία να κρυφτώ, πιο σίγουρα εδώ.

[Εμφύλιος στη Σάμο. Δολοφονία της οικογένειας του αντάρτη Μαρίνη στο χωριό Μαραθόκαμπος. Ένας Μάης, στο ίδιο χωριό, σώζει τη γυναίκα του Ζαφείρη, ενώ την πάνε για εκτέλεση]

26. Γιατί όση πίκρα και αν έχει ο άνθρωπος προσπαθεί και να ζήσει

ΕΓΡΑΨΕ ΜΙΑ ΓΥΝΑΙΚΑ ΓΙΑ ΤΟ ΧΩΡΙΟ ΤΗΣ

ΒΡΙΣΚΟΜΑΣΤΕ ΣΤΑ 1940, είχανε περάσει 18 χρόνια από τη μεγάλη καταστροφή της Μικράς Ασίας που είχαμε χάσει πατρίδες, γονείς, περιουσίες και το ηθικό μας, βρεθήκαμε σε ξένο μέρος πληγωμένοι βαθιά. Αλλά ο χρόνος βαλσαμώνει τις πληγές πάντοτε, πιάσαμε να αγαπούμε τις πατρίδες και τους ανθρώπους που μας φιλοξένησαν, ζούσαμε πια ήσυχα φτωχική ζωή και είχαμε πια ξεχάσει τους πολέμους, τους φόβους, είχαμε μεγαλώσει, πανδρευθήκαμε. Και ξαφνικά έρχεται η τρομερή είδηση του '40. Θυμάμαι σαν τώρα ήσαν 11 το πρωί και βρισκόμασταν στις ελιές σ' ένα κτήμα κοντά σε αυτοκινητόδρομο και βλέπομε γύριζε ο κόσμος πίσω από την πρωτεύουσα, τα παλικάρια άλλα με μεγάλη θλίψη και άλλα πιο θαρρετά σταματήσανε τ' αυτοκίνητα και μας είπανε «τί κάθεστε και μαζεύετε ελιές κηρύχτηκε πόλεμος, πηγαίνετε στα σπίτια σας να ετοιμάσετε τα παλικάρια σας γιατί η Ιταλία μάς ζήλεψε τη μικρή Ελλάδα μας τη χτυπημένη τόσες φορές». Όταν οι γυναίκες άκουσαν αυτή τη σκληρή είδηση έπιασαν τα κλάματα γιατί είμαστε μάνες, αδελφές, γυναίκες, κλονίστηκε όλος ο κόσμος, φύγαμε στα σπίτια μας με δάκρυα. Σε μια ώρα είχε ειδοποιηθεί όλη η Ελλάδα, παντού έβλεπες παλικάρια να τραγουδάνε για να ενθαρρύνουν τις μάνες τους, τους πονεμένους γέρους που δεν είχανε αντοχή να σηκώσουνε άλλο βάρος. Το πρωί κατεβαίνανε αυτοκίνητα γεμάτα, κατεβαίνανε ζώα, γιατί και αυτά χρειάζονταν στον πόλεμο και να είναι ο καιρός της σοδιάς, τι να δει ο κόσμος, τα παλικάρια τους που φεύγανε και δεν ξέρανε αν θα γυρίσουνε ή τη σοδιά του, γιατί όση πίκρα και αν έχει ο άνθρωπος προσπαθεί και να ζήσει, έπρεπε να εφοδιασθεί με τρόφιμα. Βέβαια μας κήρυξε τον πόλεμο

η Ιταλία, αλλά είπαμε ότι θα τους νικήσουμε και τα παλικάρια μας πολεμούσανε σαν λοντάρια και ας μην ήσανε και τόσο καλοταϊσμένα, γιατί αυτό βέβαια το ξέρομε και όταν βρισκόμαστε εν καιρώ ειρήνης, δεν μας δίνει κανένας σημασία, τα νησιά μας δεν έχουν κάθε χρόνο σοδιά, είμαστε τελείως αβοήθητοι και όπως μπορεί καθένας ζει. Και λοιπόν αυτά τα παλικάρια πολεμούσανε επάνω στα βουνά και νικούσαμε και παίρναμε κάθε τόσο ένα μέρος και όταν ερχόταν η καλή είδηση χτυπούσανε οι καμπάνες, ήτανε πανηγύρι. Δεν περιμέναμε όμως ότι στη χούφτα πάνω αυτή των Ελλήνων θα έπεφτε και ο μαύρος, ο αχόρταγος Γερμανός. Κατέβηκε, μας σάρωσε. Θυμάμαι αυτή τη βραδιά, πολύ νωρίς μας έφεραν την είδηση οι κακόμοιροι ηλικιωμένοι που είχανε μείνει μέσα στο χωριό, μας λένε «απόψε έρχονται οι Γερμανοί, πρέπει να φυλαχτούμε» και πηγαίναμε κάθε 2-3 οικογένειες σε σπίτι που θα ήταν δίπορτο, έτσι φανταζόμαστε, ότι αν μπαίνανε οι Γερμανοί από την μία πόρτα εμείς θα φεύγαμε από την άλλη. Όλη νύχτα είμαστε ξύπνιοι και την αυγή ακούσαμε θόρυβο και βγήκαμε οι μεσόκοποι έξω και μαθαίνουμε πως ήρθανε οι Γερμανοί, πού να φανταστούμε τι μας περίμενε. Οι Γερμανοί βγήκανε στην πρωτεύουσα και σε 2-3 μέρες είχανε πιάσει όλα τα χωριά. Εμείς όταν τους είδαμε μας έπιασε φόβος μεγάλος. Αυτοί στην αρχή κάνανε τους καλούς, όσοι ήρθανε στο χωριό μας ζητούσανε αυγά, έδιναν μάρκα, γυρίζανε παντού, βλέπανε τους τόπους, μόλις νύχτωνε κλείδωνε ο κόσμος καλά τις πόρτες τους. Δεν αργήσανε να πιάσουν να κακοποιούν τον κόσμο, να μας παίρνουν όλα τα λάδια μας και για πληρωμή να μας δίνουν κανένα φασόλι και καμιά φορά λίγη ζάχαρη. Τότες που έσπασε το μέτωπο είχαν έρθει κι οι άντρες με όποιο μέσο μπορούσανε από την Αλβανία πεζοπορία στην Αθήνα κι από την Αθήνα με καϊκια, κάθε μέρα έρχονται και ο κόσμος τρέχει να ρωτήσει καθένας για τον άνθρωπό του, μήνες συνέχεια ερχόταν, είναι με κουρέλια, νηστικοί κι αυτοί, άλλοι δώσανε τη χλαίνη τους, άλλοι τη βέρα τους για να τους πάρει το καϊκι. Με τους τελευταίους κι ο αδερφός μου, η μάνα μας τον είδε μπρος στην πόρτα μας άξαφνα, τον ρώτησε: «Ποιος είναι;» και κείνος κόπηκε, κάθησε κατά γης κι έκλαιγε.

Οι Γερμανοί μάς τα παίρνανε όλα, δεν μας αφήνανε τίποτα, έπιασε ο κόσμος να πεθαίνει, ό,τι ζωντανά είχε τα έσφαξε, άλλα ψοφούσανε, δουλειές δεν είχε και να είχε ο κόσμος δεν πήγαινε διότι δεν είχε να φάει, προτιμούσε να μαζεύει καθένας λίγα χόρτα και να βάζει λάδι να τρώει. Ευτυχώς είχε στην Κατοχή δυο χρόνια κατά σειρά πολλές ελιές. Και πάλι ο κόσμος άρχισε να πρήζεται και να πεθαίνουν, ούτε παπάς πια δεν πήγαινε στις κηδείες, ούτε καμπάνα δεν χτυπούσε. Μες στα σπίτια ήτανε κατάκοιτος ο κόσμος, βογγούσανε και προπαντός οι γέροι. Θυμούμαι τον γείτονά μας τον μπάρμπα Χριστοδουλή είχε σκύψει απ' την πόρτα τους, η μάνα μας να τον καλημερίσει μα ψυχομαχούσε, της είπε με τα χείλια του «ψωμάκι», με τα χείλια, δεν είχε φωνή, «πού να βρω Χ'στόδουλε το ψωμάκι;» του φέρνει μια κουταλιά φασουλάκια μαυρομούτικα έβαζε από ένα ένα στο στόμα και πιπίλιζε, σε ολίγη ώρα ξεψύχησε με το φασουλάκι στο στόμα. Και της αδελφής μας της πέθανε το πρώτο της παιδί, ένα αγοράκι, σα χρυσό ψαράκι, το είχανε πάντα καλοπερασμένο και στις αρχές ο πατέρας ψάρευε, είχε δικό του μεγάλο καϊκι, μας έφερνε αλλά οι Γερμανοί τ' απαγορεύουν ύστερα όλα, ούτε βάρκα δε βγαίνει, τα στερηθήκαμε όλα, μια βραδιά έφερε κάστανα και τα βράσαμε, το παιδάκι χαλάστηκε, το πήρε ο πατέρας αγκαλιά, έτρεξε να βρει γιατρό, δεν επρόλαβε, πού γιατροί και γιατρικά, στον ώμο του απάνω απέθανε.

Εντωμεταξύ πολλοί προδότες πήγανε με τους Γερμανούς, αυτοί καταδίνανε τα παιδιά που θέλανε να φύγουνε απ' τη θάλασσα, τους κυνηγούσανε, χυμούσανε τα σκυλιά τους που τα είχανε σπουδάσει να ξεσκίζουνε τους ανθρώπους, δύο παιδιά κοντοχωριανά μας τρελαθήκανε και τα τουφεκίσανε τρελά. Και πάλι ευτυχώς, ευτυχώς το 1943-44 και πιο μπροστά, ο κόσμος είχε οργανωθεί κρυφά, και μάθαμε για το ΕΑΜ, αυτοί μελετούσανε όλα για να σηκωθούνε να διώξουνε τον καταραμένο κατακτητή την κατάλληλη ώρα. Θυμάμαι μια φορά που δεν υπήρχε καθόλου δουλειά και τα κτήματα όλα δεν κάνανε πια καρπό, είχανε να καλλιεργηθούνε και ήτανε ρουμάνια, μαζευτήκανε αρκετοί και είπανε: «Πρέπει να πιάσουμε τους πλούσιους με το ζόρι να τους πούμε ότι «θα σας

φιάξουμε τα κτήματά σας με ό,τι καλλιέργεια χρειάζεται και εσείς θα μας δίνετε λάδια όταν δεν έχετε χρήματα»". Ήρθε η μέρα που έπρεπε να πάνε σε κάθε πλούσιο, δεν πηγαίνανε με κακό σκοπό, ο κοσμάκης πεινούσε και από τους πλούσιους οι περισσότεροι συνεργαζόντανε με τους Γερμανούς και είχανε απ' όλα, τα λάδια τους τα είχανε όλα στις αποθήκες γιατί οι Γερμανοί παίρνανε τα λάδια των φτωχών. Λοιπόν ο αδελφός μου πήγε με άλλους τέσσερις σ' έναν πλούσιο χτηματία που είχε και καφενείο καλό, μέσα καθόντανε και Γερμανοί, οι άλλοι τέσσεροι δεν μπήκανε μέσα, πήγε μόνος του, ο νοικοκύρης καθότανε σε μια πολυθρόνα και έπινε καφέ, πηαίνει ο αδελφός μου τον χαιρετάει και κάθεται κοντά του σ' έναν καναπέ και τον λέει: «Ξέρεις γιατί ήρθα;» «Όχι δεν ξέρω» τον λέει. «Ήρθα, τον λέει, να ανοίξεις δουλειά να καλλιεργήσομε τα κτήματά σας που είναι χάλια και αντί χρήματα να μας δίνεις λάδια». Σηκώθηκε όρθιος οργισμένος και τον λέει: «Τώρα θα φωνάξω τους Γερμανούς». Του απαντά εκείνος: «Όταν μπορείς φώναξε, την άλλη μέρα δεν θα ζήσεις γιατί οι Γερμανοί βρίσκονται στο τέλος τους, πρόσεξε και σκέψου». Μαλάκωσε με μιας και τον λέει: «Τα κτήματά μου έχουν και πολλά αχλάδια, δεν θέλω να πειραχτεί κανένα» και τον λέει «όταν λείψει έστω και το ένα τότες να μιλήσεις». Συμφωνήσαμε και έφυγε όλος χαρά που θα δουλέψει ο κόσμος και θα ζήσει. Μόλις βγήκε ευχαριστηθήκανε κι οι άλλοι. Ανεβήκανε στο χωριό, είχανε πάει κι άλλοι σε άλλον πλούσιο χτηματία και αμέσως το βράδυ μαζέψανε μέχρι 30 εργάτες με επικεφαλής τον αδελφό μου για να μη χαθεί τίποτα από τα φρούτα τους και ξεκινήσανε με κουράγιο, σκάψανε, ξεχερσώσανε όλα τα κτήματα που είχανε αγριέψει, ό,τι έπρεπε να γίνει το κάνανε. Έγινε η δουλειά τους όμορφα των πλουσίων χωρίς να χάνουν ούτε πεσμένο φρούτο και ο κόσμος έφαγε κάπως καλύτερα, πληρωθήκανε δύο οκάδες λάδι το μεροκάματο και κάποια χαρά φώτιζε πως ο καιρός πλησιάζει που θα διώξομε τον κατακτητή.

Ακούσαμε ύστερα ότι θα πήγαιναν κατευθείαν σε ένα μέρος κοντά στην πρωτεύουσα που λεγότανε Καρά-τεπές, το κατάλαβαν όταν ήρθαν οι Γερμανοί και το έκαναν στρατόπεδο και εκεί είχανε

εγκατασταθεί με πολύ υλικό πολεμικό, με κανόνια, με αντιαεροπορικά. Ήτανε επάνω στο δρόμο που περνούσανε τα αυτοκίνητα.

Τέλος μια νύχτα έφυγαν από διάφορα μέρη του νησιού οι άντρες και συγκεντρώθηκαν έξω από την πόλη και από εκεί έγινε η εξόρμηση. Το πρώτο μέρος που κατέλαβαν ήτανε ο Καρά-τεπές. Και τι δε βρήκανε εκεί μέσα, νομίζανε ότι θα καθήσουνε παντοτινά. Τούτο έγινε τον Ιούνιο του '44, θυμάμαι πολύ καλά, γιατί αρρώστησε ο γαμπρός μου βαριά, τον είχανε φυλακώσει και χτυπήσει οι Γερμανοί και δεν βρίσκαμε μέσον συγκοινωνίας να τον μεταφέρουμε στην πρωτεύουσα για το νοσοκομείο και τον βάλαμε σε ένα καρότσι μικρό που το τραβούσε ένα γαϊδουράκι και τον πήγαμε στο νοσοκομείο, έζησε 18 μέρες μα πέθανε γιατί ήτανε βαριά χτυπημένος. Και την ημέρα που πήγαμε να τον κηδέψουμε γινόταν μεγάλη φασαρία μέσα στην πρωτεύουσα και μεις που βλέπαμε τον κόσμο κι έτρεχε και ήταν και λίγο χαρούμενος, ρωτήσαμε τι συμβαίνει και ένας διαβάτης μάς λέει κρυφά «καλέ την Γκεσταμπό χτυπήσανε και νομίζω ότι είναι το αντάρτικο το δικό μας, κοντεύομε να δούμε λευτεριά» και μας τα είπε σιγά γιατί φοβόντανε μην τον ακούσει κανένας.

Εμείς που είχαμε τέτοια πίκρα γιατί χάσαμε έναν λεβέντη κι έναν σωτήρα του σπιτιού μας, σταματήσαμε να κλαίμε και αφουγκραζόμαστε τι άλλο θ' ακούσομε. Τέλος τον κηδέψαμε μέσα στην πόλη, δεν υπήρχε μέσον να τον πάμε στο σπίτι και φύγαμε κι εμείς με τα πόδια.

Στο χωριό έτρεχε ο κόσμος να μας ρωτήσει τι νέα ξέρομε, αν θα διώξομε τους Γερμανούς για να γλιτώσουνε και από τους δικούς μας δοσίλογους που κρατούσανε τα πάντα, δεν μπορούσες να πας ούτε στη θάλασσα που τραβούσε καμιά τράτα να πάρεις λίγο ψάρι, καθόνταν αυτοί μπροστά και σ' όποιον θέλανε δίνανε, και τ' άλλα τα μοιράζανε με τους Γερμανούς. Αλίμονό του όποιον πιάνανε και ψάρευε κρυφά, παίρνανε και το καϊκι και το πράμα. Η πείνα όμως δεν τραβιότανε, πολλοί λέγανε «κι εδώ που κάθομαι θα πεθάνω, ας πάγω λοιπόν και στην τύχη». Έτσι αποφασίσανε μια μέρα και οι δικοί μας να ταξιδέψουνε, ο άντρας μου

και ο γαμπρός μου πήγανε, πετύχανε και ήρθανε γεροί. Θυμάμαι ήτανε απόκριες και μαζεύαμε ελιές σ' ένα μας κτηματάκι κοντά στη θάλασσα τότες είχε πολλές ελιές μέχρι το Πάσχα κι όπως ήμουνα εγώ με τη μάνα μου, έρχεται ένας άνθρωπος και μας λέει «ήρθαν τα παιδιά από τη Λήμνο και είναι αραγμένοι κρυφά στον τάδε κόλπο, να πάτε στο σπίτι και να στείλετε ζώα μ' έναν δικό μας να τα κουβαλήσομε τη νύχτα». Εμάς η χαρά μας δεν λέγεται πρώτα που φτάσανε γεροί και οι δύο κι ύστερα και για τα τρόφιμα. Φύγανε τρεχάτοι. Νύχτωσε, ήρθανε μας έφεραν ταχίни, σουσάμι, κριθάρι, καλαμπόκι, κότες.

Θυμάμαι τις στιγμές εκείνες και δακρύζω.

Στην Κατοχή λοιπόν είπαμε είχανε οργανωθεί όλα σχεδόν τα παλικάρια μας, έγινε το ΕΛΑΣ, το ΕΑΜ και αυτές οι οργανώσεις βαστάζανε τον εχθρό, βάσταξαν τόσα χρόνια και τόση πείνα. Μετά όμως ζητούσανε να παραδώσει ο ΕΛΑΣ τα όπλα, μας έφεραν Εγγλέζους, Αραπάδες που δεν τους αφήσαμε να βγούνε καθόλου. Όταν ήρθανε τα καράβια δώσανε είδηση να κατέβουνε απ' όλα τα χωριά. Έρχονται τότες δύο φίλες μου και μου λένε: «Δεν πάμε αύριο στη Χώρα να δούμε τι θα γίνει;» ξεσηκωθήκανε κι άλλοι πολλοί. Ξεκινήσαμε με τα πόδια όλοι μαζί και είχε τέτοιο κρύο, έριχνε χιονόνερο πάγωνες, με κόπο μεγάλο φθάσαμε στη χώρα, τι να δούμε, όλοι οι δρόμοι να είναι φραγμένοι με βαρέλια, με πέτρες, με ξύλα ιδίως κοντά στη θάλασσα είχανε κάνει οδοφράγματα όταν βγαίνανε να μην μπορέσουνε να προχωρήσουνε και γέμισε κόσμος απ' όλα τα μέρη του νησιού άντρες και γυναίκες. Μόλις νύχτωσε επιχειρήσανε να κάνουν αποβίβαση, τι έγινε δε λέγεται. Ήρθε στιγμή οι γυναίκες να κρατούνε μεγάλες μαχαίρες και να κόβουνε τα σχοινιά από τις βάρκες και να φωνάζουνε όλοι μαζί: «μην κάνετε την απόφαση να βγείτε έξω θα πεθάνετε όλοι»· σταθήκανε αγάντα όλοι μέχρι το πρωί, ήταν το κρύο τόσο δυνατό που κοβότανε η μιλιά σου, αφού το πρωί βγάλανε δύο μαύρους στρατιώτες νεκρούς, ξυλιάσανε, δεν αντέξανε.

Τώρα είχανε σηκώσει και οι πλούσιοι πόλεμο εναντίο μας, όπου ύστερα έγινε η συμφωνία και παρέδωσαν τα όπλα ο ΕΛΑΣ, ε,

τότε τι γινότανε δεν λέγεται, γιατί είχαμε τους πλούσιους να μας κυνηγάνε, είχαμε και τους χαφιέδες και την Αστυνομία και δεν μπορούσες να κρατηθείς πουθενά. Με το παραμικρό σε απειλούσανε, σε δέρνανε και σκότωναν χωρίς καθόλου να φοβούνται, δεν έβρισκες το δίκιο σου, συμμαζέψαν όλους τους φασίστες μαζί και Χωροφύλακες τους έκαναν Χίτες με μισθό, δεν μπορούσες να μιλήσεις, απαγόρευσαν και κάθε τραγούδι που είχε βγει επί ΕΑΜ κι έπρεπε μόλις βασιλέψει ο ήλιος να κλειστείς μέσα όπως στην Κατοχή. Τότε πια από το μεγάλο το ζόρι και την αγανάκτηση έγινε το Δεύτερο Αντάρτικο. Θυμάμαι μια βραδιά ήτανε ακόμη νωρίς, βγήκε ο αδελφός μου στο καφενείο και την ώρα που έμπαινε μέσα τον επιτέθηκε ένας με το μαχαίρι, πολέμησε να τον μαχαιρώσει γιατί ήτανε Ελασίτης. Σηκωθήκανε όλοι στο καφενείο, έγινε μεγάλο κακό. Από τότε κάθε μέρα ξύλο τον κόσμο, είχανε τον αέρα της Αστυνομίας, και το μόνο σωτήριο ήταν το βουνό. Σιγά σιγά απ' όλα τα μέρη του νησιού μας έφυγαν πολλοί άντρες στο βουνό. Αλλά τώρα δίνανε 25 δρχ. στους Χίτες και μαζί και η Αστυνομία και τους κυνηγούσανε.

Εκείνον τον τρομερό χειμώνα δεν θα τον ξεχάσω μέσα σε τέτοια χιόνια και βροχές να είναι στο βουνό κάθε πρωί που πηγαίναμε έξω στις εληές βαστούσανε τους δρόμους οι Χίτες και μας έψαχναν μην έχομε παραπάνω ψωμί μαζί μας και το δώσομε στους αντάρτες, Έλληνες μ' Έλληνες αυτόν τον καιρό ήτανε στην κακία χειρότεροι κι από Γερμανοί, σκεφθείτε τι τραβούσανε οι οικογένειες των ανταρτών, άλλες φυλάκιζαν, άλλες εξορία και άλλες να μην τις δίνουν τρόφιμα. Από το χωριό μας είχανε φύγει στο Αντάρτικο πέντε, γιατί δεν μπορούσανε να κρατηθούμε πουθενά. Μια μέρα θυμάμαι καθόμουνα στο παράθυρο και κοίταζα ήμαστε μόνες γυναίκες γιατί ο αδελφός μου από τις πολλές πιέσεις για να μην έβγει στο βουνό ήρθε στην Αθήνα να γλιτώσει. Κι όπως κοίταζα έξω τώρα νύχτα, ακούω μια φασαρία ο κόσμος να τρέχει και έναν τσοπάνη ν' αφήσει το κοπάδι του κάτω από το παράθυρο και να τρέχει να κρυφτεί δεν ήξερα τι γινότανε ρωτώ μία γειτόνισσα που ο άντρας της είχε καφενείο και μου λέει «κατέβηκαν αντάρτες

μέχρι 20 κι είναι στο καφενείο, κατέβηκαν να πάρουνε τρόφιμα όχι με κακό σκοπό». Ο κόσμος όμως φοβήθηκε και σκορπίστηκε. Οι αντάρτες κατέβηκαν πήρανε τρόφιμα με τα ζώα τους, μίλησαν με τον πιο καλύτερο τρόπο, ο ένας μάλιστα όταν μπήκανε σ' ένα πλουσιόσπιστο να πάρουνε τυρί εκείνοι έφυγαν από το φόβο άφησαν τα παιδιά στην κούνια με μια μικρή παρακόρη 12 χρονών, το πιο μικρό έκλαιγε και τότε ένας Αντάρτης πήρε το μωρό στην αγκαλιά του και το σώπασε· ύστερα μας το 'λεγε η παρακόρη, γιατί και εκείνος άφησε τρία παιδιά και βγήκε στο βουνό, ήτανε ένας άντρας πολύ μελαχρινός και όμορφος όπου ύστερα τον έφαγαν τα σκυλιά κι αυτόν και σχεδόν όλους, λιγοστοί γλίτωσαν, έπεσε βλέπεις όλος ο στρατός και Χωροφύλακες και Χίτες επάνω τους. Και να σας πω όταν εκείνο το βράδυ οι αντάρτες πιάσανε και το γραφείο της Κοινότητας μην πάνε και τηλεφωνήσουνε και είπανε ότι όποιος πάει στο άλλο χωριό θα περάσει μία ώρα. Όμως πήγε ένας και ειδοποίησε την Αστυνομία, τι έγινε δε θα το ξεχάσω· οι αντάρτες είχανε φύγει όταν ανέβηκε δύναμις επάνω στο χωριό χαλούσε ο τόπος, εγώ νόμιζα ότι ήρθανε αεροπλάνα και βομβάρδιζαν δεν ήξερα σε ποια γωνιά του σπιτιού να κρυφτούμε. Όλη νύχτα έριχναν αλλά δεν βγήκανε να τους κυνηγήσουνε, έριχναν μέσα στο χωριό για τρομοκρατία. Έπειτα άρχισαν οι συλλήψεις και έκλεισαν πολλά σπίτια. Την άλλη μέρα στην αγορά φώναξε κήρυκας για να μη βγει κανένας αγρότης έξω στις δουλειές του για να κυνηγήσουνε αυτοί τους αντάρτες. Εγώ ήμουνα μονάχη με τη μητέρα μου, πήγαινα στις ελιές δεν έτυχε να μου το πει κανένας και εγώ χωρίς να ξέρω ότι φωνάξανε τέτοια διαταγή και όποιον βρίσκανε έξω θα τον σκοτώνανε επιτόπου, παίρνω το καλάθι μου με το φαΐ μου και το ψωμί μου και τραβώ ίσια για τις ελιές και πηγαίνω, πηγαίνω, φτάνω στο κτήμα και δε βρίσκω στο δρόμο ψυχή κι έλεγα μόνη μου, τι άγρια που είναι δεν βλέπω κανέναν άνθρωπο μήπως βγήκα πολύ πρωί, πηγαίνω στο κτήμα δεν βλέπω εκεί ούτε εργάτη ούτε και τον νοικοκύρη που είχε το κτήμα. Και κοντά είχε κι ένα ρουμάνι και φυσούσε και αέρας ε τότε αγριεύτηκα πολύ, φωνάζω δυο τρεις φορές το όνομα της νοικοκυράς που μαζεύαμε

τις ελιές της, τίποτα. Και αυτή την ώρα παρουσιάζεται ένας αντάρτης χωριανός μας γιατί με γνώρισε όπως φώναζα και μου λέει: «Τί έκανες και ήρθες δεν άκουσες εχτές τη νύχτα τη διαταγή που φωνάξανε τρέξε να φύγεις». Εκείνος το ήξερε που ήταν στο βουνό κι εγώ δεν το άκουσα. Βγάζω το φαΐ μου και του το δίνω και αρχινώ το τρέξιμο τον κατήφορο. Εκείνος ο φόβος δεν θα τον ξεχάσω, δεν γύριζα να κοιτάξω πίσω μου ευτυχώς δεν βρήκα στο δρόμο μου ούτε πουλί την ανάσα μου την πήρα στο σπίτι μου.

Και τώρα θα σας πω λίγα για κείνον τον γείτονα που πήγανε να τον πιάσουνε η αστυνομία κι έφυγε στο βουνό κι άφησε τρία παιδιά και τη γυναίκα του.

Ζητούσανε να τον πιάσουνε και θα έδιναν και αμοιβή όποιος τον έπιανε ή όποιος πρόδινε το μέρος που έμενε και ήτανε ένα παλικάρι πολύ καλό, ένα χρόνο πάλεψε δεν μπορούσανε να τον πιάσουνε. Η γυναίκα του κάθε στιγμή καρδιοχτυπούσε γιατί έπιαναν πια και λιγόστευαν όσα είχανε. Βέβαια δεν σκοτώθηκαν μόνον αντάρτες σκοτώθηκαν κι από τους άλλους, αλλά αυτοί είχανε τα μέσα ενώ εκείνοι ήτανε κυνηγημένοι από παντού. Και μια μέρα εκείνο το παλικάρι στη μάχη που δόθηκε κοντά στον τόπο Άγιος Χαράλαμπος ήτανε άρρωστο και είπε στους συντρόφους του, «σκοτώστε με να μην με πιάσουν ζωντανό», αλλά αυτοί δεν πρόλαβαν και λυπήθηκαν, κι εκείνο το καημένο, από μακριά του έριξαν και το χτύπησαν αλλά δεν πέθανε. Τον σηκώσανε και τον κατεβάσανε στο χωριό και τον έριξαν σαν σκυλί καταμέση στην πλατεία του χωριού μισοπεθαμένο, μαζεύτηκαν όλοι οι Δεξιοί και οι Χωροφύλακες κι όσοι είχανε καρδιά για να δούνε τέτοιο θέαμα. Ο άλλος ο κόσμος κλείστηκε μέσα στα σπίτια του κι έκλαιγε. Αυτοί, αφού μόλις που ζούσε ακόμη τον χτυπούσανε, τον σκοντούσανε με τα όπλα, τον έλεγαν «θέλεις κι άλλες;» κι εκείνο δε μπορούσε να μιλήσει καθόλου μόνο σήκωνε τα φρύδια του και έλεγε όχι κι αυτή την ώρα έρχεται ένας πλούσιος αξιωματικός απόστρατος και λέγει σ' όλους «τί τον βλέπετε μωρέ το σκυλί σκοτώσετέ το» και πήγε και τον κλότσησε, αυτή την ώρα βγήκε κι η ψυχή του. Τον σκέπασαν μ' ένα τσουβάλι κι όταν νύχτωσε αγγάρεψαν έναν χω-

ριανό χτυπήσανε την νύχτα την πόρτα του και τον λένε «έλα να σηκώσεις τον αντάρτη αυτόν να πας να τον θάψετε στα χωράφια». Τρομοκρατημένος εκείνος τι ήθελε να κάνει; Πήγε. Τι έγινε το πρωί δε λέγεται, σκεφτείτε τη γυναίκα του και τα παιδιά του.

Αυτά πάθανε τα παιδιά μας που πολέμησαν να διώξουνε τον Κατακτητή απ' τα μέρη μας, ακόμη τέσσερα σαπίζουν μέσα στις φυλακές, κοντεύομε και μεις να τους ξεχάσουμε, που τους έπρεπε δάφνες και στεφάνια.

27. Στο όνομα της αδελφικής μας αγάπης
και της αγωνιστικής μας ενότητας

ΕΓΡΑΨΕ ΕΝΑΣ ΚΡΑΤΟΥΜΕΝΟΣ
ΓΙΑ ΤΟΥΣ ΕΚΤΕΛΕΣΜΕΝΟΥΣ ΑΔΕΛΦΟΥΣ ΤΟΥ

ΤΟ 1947 ΒΡΙΣΚΟΜΟΥΝ ΚΡΑΤΟΥΜΕΝΟΣ σε φυλακή της Π. Τις 3 του Δεκέμβρη ένας ποινικός που τον είχε η Διεύθυνση της φυλακής για κράχτη, μπήκε στο θάλαμό μου και λέει ότι πιάστηκαν και μεταφέρθηκαν στο Μεταγωγό 3 Κεφαλονίτες. Καταρχήν δεν έδωσα πολλή σημασία στο νέο αυτό. Αφού όμως πέρασε λίγη ώρα, άρχισα να ανησυχώ για τ' αδέρφια μου που βρίσκονταν τότε στην Π. και που η Ασφάλεια τους κυνηγούσε παντού και πάντοτε. Η ανησυχία μου αυτή έγινε ακόμα μεγαλύτερη όταν ο ίδιος κράχτης με ειδοποιεί μετά από μισή ώρα να παρουσιαστώ στη Διεύθυνση. Μπαίνοντας μέσα στο Αρχιφυλακείο βρήκα μέσα έναν αρχιφύλακα κι έναν φύλακα, οι οποίοι με ρώτησαν τι συγγένεια έχω με τον Π.Ν. 35 χρονών και τον Η.Ν. 25 χρονών. Τους είπα ότι γι' αυτούς που με ρωτάτε είναι αδέρφια μου. Σε ερώτησή μου γιατί με ρωτούν δεν μου απάντησαν αλλά μου έδειξαν την πόρτα να φύγω. Όταν γύρισα στο προαύλιο ένας συγκρατούμενός μου και σύντροφός μου μού ανήγγειλε υπεύθυνα ότι τα αδέρφια μου και ο Δ.Μ. βρίσκονται κρατούμενοι στο Μεταγωγό.

Τρόπος να επικοινωνήσω με γνωστό μου άνθρωπο έξω δεν υπήρχε. Η υπηρεσία της φυλακής με έθεσε αμέσως σε στενή παρακολούθηση. Προφανής ο σκοπός τους: να ενοχοποιήσουν και μένα αλλά και άλλους συντρόφους μου μέσα από την φυλακή στην υπόθεση των αδερφιών μου.

Την άλλη μέρα το απόγευμα ένας πολιτικός κρατούμενος του Μεταγωγού μου μηνάει με μεταγωγή που ήρθε στην φυλακή πως τ' αδέρφια μου κρατούνται σε αυστηρή απομόνωση και ότι

σήμερα τους πήραν χωρίς να ξέρει πού τους πάνε. Κατόρθωσα τότε με την βοήθεια συγκρατουμένων μου ντόπιων και ειδοποίησα τον δικηγόρο μου να έρθει να με επισκεφτεί που τον είχα ανάγκη. Την άλλη μέρα ήρθε και του ζήτησα σαν δικηγόρος που ήταν να μάθει πού βρίσκονται και του ανέθεσα να τους προσφέρει την νομική του υπεράσπιση. Μετά από μια μέρα έρχεται και μου λέει ότι φοβήθηκε να πάει ο ίδιος στην Ασφάλεια λόγω της επικρατούσης κατάστασης και τις σχέσεις του μαζί μου σαν πελάτης του και έστειλε κάποιον υπερδεξιόν δικηγόρο και τον πληροφόρησε ότι τους έχουν στην Ασφάλεια χωρίς να μάθει τίποτε για την υπόθεσή τους. Μου ζήτησε και 100.000 δραχμές για αμοιβή του άλλου δικηγόρου. Του τις έδωσα.

Η αγωνία μου είχε φθάσει στο κατακόρυφο μη μπορώντας να μάθω τίποτε για τα πολυαγαπημένα μου αδέρφια. Αρχισα να προαισθάνομαι ότι η ζωή τους διατρέχει μεγάλο κίνδυνο γιατί αφενός γνώριζα τον δημοκρατικό και όλο τόλμη και παλικάριά χαρακτήρα τους και αφετέρου ότι η Ασφάλεια τους κυνηγούσε τόσο πολύ, ώστε τους ήταν αδύνατο να παραμείνουν άλλο μέσα στην Πολιτεία. Εντωμεταξύ η παρακολούθηση της υπηρεσίας έχει ενταθεί στο έπακρον. Παρακολουθούσαν με ποιον ή με ποιους συζητώ. Προσπαθούσαν ν' ακούσουν τι λέω. Καταφάνερα έβαζαν αυτί. Συνηθισμένη τακτική τους να στέλνουν αγωνιστές στο Στρατοδικείο κι αυτό με τη σειρά του στο εκτελεστικό απόσπασμα για δήθεν «συνωμοσία» μέσα κι έξω από τη φυλακή. Επιτέλους. Ξημέρωσε η Παρασκευή 8 του μήνα. Την ημέρα αυτή έχω δίκη μαζί και με άλλους συγκατηγορούμένους μου στο Κακουργιοδικείο. Θα μας περνούσαν υποχρεωτικά από το Μεταγωγό. Την απομόνωση του Μεταγωγού την ήξερα καλά. Βρισκόταν πάνω από τα κρατητήρια που βάζουν τους πολιτικούς κρατουμένους και είχε σιδερόφραχτο παράθυρο, το μοναδικό, πάνω από τ' αποχωρητήρια που έβλεπε το μισό προαύλιο. Από κει λοιπόν, έστω και με κίνδυνο να με ποδοπατήσουν οι χωροφύλακες, θα τους φώναζα πηγαίνοντας στο αποχωρητήριο και θα τους έβλεπα. Την ώρα αυτή την πρόσμενα με λαχτάρα, γιατί κάτι μέσα μου μ' έτρωγε πως δεν θα τους

ξαναϊδώ. Κατά τις 8 η ώρα το πρωί έρχεται το αυτοκίνητο, η κλούβα με τη συνοδεία να μας πάει στο δικαστήριο. Όταν όμως φθάσαμε στο Μεταγωγό, δεν μας πήγαν μέσα όπως κάνουν πάντοτε για να μας πάρουν τα στοιχεία ως διερχομένους, αλλά μας σταμάτησαν απέξω στο δρόμο και από κει μας παρέλαβε η άλλη συνοδεία για το δικαστήριο. Η δίκη μας ανεβλήθη και μετά δίωρο περίπου βρισκόμαστε πάλι στο Μεταγωγό για να μας μεταφέρουν από κει στη φυλακή. Αλλά και αυτή τη φορά πάλι έξω στο δρόμο έγινε η αλλαγή της συνοδείας. Κι' όταν μας λένε να μπούμε στην κλούβα να φύγουμε για τη φυλακή, βλέποντας πως χάνεται και η τελευταία μου ελπίδα να τους δω, ορμώ προς την πόρτα και πριν προφθάσει ο σκοπός να μ' εμποδίσει, μπαίνω από μέσα παρασέρνοντας και τον άλλον που ήταν δεμένος μαζί μου. Δύο χωροφύλακες με σταματούν και μου λεν πως δεν επιτρέπεται να προχωρήσω. Ας σημειωθεί πως έπρεπε να διανύσω περισσότερο από 10 μέτρα για να βρεθώ στη στροφή του προαυλίου και να ιδώ το μέρος που θέλω. Τους παρακαλώ να με αφήσουν να πάω στο «μέρος», είμαι άρρωστος και υποφέρω τους λέω. Τρώγω την πρώτη υποκοπανιά πάνω στην ωμοπλάτη. Συνεχίζω τίς «παρακλήσεις», με σπρώχνει και με κλοτσάει ο άλλος. «Υποφέρω τους λέω, αφήστε με βρε παιδιά, μου πονάει η φούσκα μου...» «Όχι», μου λένε, «θέλεις να πας να δεις τα αδέρφια σου, δεν επιτρέπεται» και λένε στη συνοδεία πως είναι διαταγή να μην επιτρέψουν σε μένα να μπω μέσα και να μας βάλουν γρήγορα στο αυτοκίνητο. Αν όμως ήμουν μόνος μου δεμένος κάτι θα γινόταν. Ήταν τέτοια η απόφασή μου και τόσο μεγάλος ο πόνος μου που αυτά τα 10 μέτρα θα τα διέσχιζα πριν προφτάσουν να με δουν καλά καλά κι ύστερα ας με σούβλιζαν, ας μου τρυπούσαν την κοιλιά με το ξίφος. Μα δεν ήμουν μόνος. Ήμουν δεμένος με τον Δ. και για τους δύο ήταν δύσκολο μέσα στους λύκους που βρισκόμαστε. Μας πήραν και φύγαμε χωρίς να καταφέρω ούτε για ένα δευτερόλεπτο ν' αντικρίσουν τα μάτια μου τα δικά τους.

Αφού πέρασαν ακόμα λίγες μέρες 3-4, δεν θυμάμαι, πήγε για δίκη ένας συγκρατούμενός μου Π. Τον πέρασαν από το Μεταγωγό.

Εντωμεταξύ τους είχαν επιτρέψει για τελευταία μέρα και αφού τελείωσαν και οι «ανακρίσεις» να επικοινωνήσουν με τους άλλους κρατουμένους. Βλέποντας λοιπόν τον Π., παρόλο που δεν τον γνώριζαν αλλά με την σκέψη πως μπορεί να είναι πολιτικός κρατούμενος και αφού έμαθαν πως έρχεται από τη δική μας φυλακή τον πλησίασαν και τον ρώτησαν αν με γνωρίζει. Αυτός ήξερε την υπόθεση και τους μίλησε με αγάπη και τους είπε πως όχι μόνον με γνωρίζει αλλά είναι και φίλος μου. Τότε του μίλησαν για την υπόθεσή τους, για τα βασανιστήρια που υπέστησαν στην Ασφάλεια, τον ξυλοδαρμό τους από τις Μάηδες και ότι την άλλη μέρα θα τους πήγαιναν στην Κ. για δίκη. Μου έστειλαν τις φωτογραφίες τους. Μου μήνυσαν να είμαι υπερήφανος γι' αυτούς και μου απαιτούσαν στο όνομα της αδερφικής μας αγάπης και της αγωνιστικής μας ενότητας να συνεχίσω τον αγώνα στον οποίο μαζί ξεκινήσαμε ανεξάρτητα από ποιο θα είναι το αποτέλεσμα της δίκης τους. Την απαίτησή τους την εκπληρώ και μετά από 16 χρόνια από τότε γράφω σήμερα τούτες τις γραμμές μέσα σε φυλακή.

Πράγματι την επομένη τους μετέφεραν στις στρατιωτικές φυλακές της Κ.

Αφού πέρασαν μερικές μέρες παίρνω γράμμα τους και με πληροφορούν πως προσδιορίστηκε η δίκη τους για τις 16 του Γενάρη στο Στρατοδικείο Κ. και ότι τηλεγράφησαν της αδερφούλας μας της Ρουμπίνας που έμενε στο χωριό, να παραβρεθεί στη δίκη τους παίρνοντας μαζί της ό,τι οικονομίες είχαμε για την νομική τους υπεράσπιση. Η αδερφούλα μας άφησε το γέρο πατέρα μας, τότε 70 χρονών, μόνον του στο σπίτι και πήγε. Δεν μπόρεσε όμως να περάσει από την φυλακή μας και μου μήνυσε με μεταγωγή κρατουμένων που συνταξίδευαν με το καράβι. Μεταξύ των κρατουμένων τής μεταγωγής ήταν αρκετοί γνωστοί. Όταν ήρθαν στη φυλακή μου έδωσαν συγχαρητήρια για την Ρουμπίνα.

Ξέροντας την ημερομηνία της δίκης τους και μη έχοντας από πού αλλού να μάθω τ' αποτελέσματα την επομένη τους στέλνω τηλεγράφημα στο οποίο δεν παίρνω καμιά απάντηση. Κάνω και δεύτερο και τρίτο επείγον και υπερεπείγον. Απάντηση καμιά.

Περίμενα την Ρουμπίνα, αλλά αυτή είχε πάει μετά τη δίκη στην Αθήνα για τις γνωστές ενέργειες. Όπως έμαθα αργότερα τα τηλεγραφήματα δεν έφθασαν ποτέ στα χέρια τους. Οκτώ μέρες μετά την δίκη τους παίρνω γράμμα γραμμένο και από τους δυο τους. Στο μπροστινό μέρος της κόλας μου έγραφε ο μικρός τούτα τα λόγια: «Πολυαγαπημένε μου κι αξέχαστε αδερφέ. Μην μας παραξηγήσεις που αργήσαμε να σου γράψουμε γιατί είχαμε λίγες φασαρίες τούτες τις μέρες λόγω της δίκης μας. Στέλνε κανένα γράμμα του έρημου του πατέρα να μην τρελαθεί. Τα αποτελέσματα της δίκης θα τα μάθεις όταν περάσει απ' αυτού η Ρουμπίνα». Σχεδόν τα ίδια μου έγραφε και ο άλλος. Μου τόνιζε κι αυτός περισσότερο να 'χω υπόψη μου το γέρο πατέρα μας στέλνοντάς του γράμματα πιο ταχτικά.

Το ότι είχαν δικαστεί σε θάνατο και μάλιστα ο μικρός 2 φορές παμψηφεί το ήξερα. Ένας σύντροφός μου μια απ' αυτές τις μέρες με κάλεσε και με τρόπο συντροφικό μου ανακοίνωσε τις πληροφορίες που είχε, δίνοντάς μου θάρρος και παρηγοριά. Χωρίς να με παραξηγήσει ο αναγνώστης ούτε το θάρρος μου έλειψε, ούτε το ηθικό μου μειώθηκε κατά το ελάχιστο. Εκείνος που υπέφερε περισσότερο κι από μένα ήταν ο Γ., παιδικός μου φίλος, συγκαταγορούμενός μου και συγκρατούμενός μου μέχρι σήμερα, ο οποίος τους υπεραγαπούσε.

Το γράμμα που μνημονεύω παραπάνω, όπως και όλη η αλληλογραφία των κρατουμένων, πέρασε από τη λογοκρισία της υπηρεσίας. Την κανονισμένη απογευματινή ώρα ο φύλακας της λογοκρισίας κατέβηκε στο προαύλιο και ο κράχτης δίπλα του φώναζε τα ονόματα των κρατουμένων που είχαν γράμματα.

Φώναξε και το δικό μου. Πήγα, πήρα το γράμμα με το πιο πάνω περιεχόμενο και το διάβαζα. Όταν διάβαζα το γράμμα ο παραπάνω φύλακας με παρακολουθούσε και αφού τέλειωσα το διάβασμα με πλησίασε. Πρέπει όμως να πω πως ο άνθρωπος αυτός ήταν η πιο σκοτεινή φυσιογνωμία. Είχα μάθει επανειλημμένα πως ήταν ο άνθρωπος της Ασφάλειας μέσα σ' όλο το προσωπικό. Σκέφθηκε λοιπόν πως ήταν η πιο κατάλληλη στιγμή για να μου

δώσει το φαρμακερό του χτύπημα. Και ποιος ξέρει, θα σκέφτηκε, μπορεί και να τον σπάσω. «Ν.», μου λέει, «δεν θα εκτελεστούν τ' αδέρφια σου». Τον κοίταξα ερευνητικά χωρίς να του απαντήσω. Κατάλαβε την σκέψη μου και συνέχισε: «Έκαμαν υποχώρηση και παραδέχτηκαν το λάθος τους. Χρειάζεται όμως να τους βοηθήσεις και σύ». Τότε ξεχείλισε το ποτήρι. Άλλο να κρατηθώ δεν μπορούσα και του λέω τούτα τα λόγια: «Από άτιμον άτιμα λόγια θ' ακούσω. Τα αδέρφια μου είναι παλικάρια όπως είμαι και γω που είμαι αδερφός τους. Πρόσεξε καλά μην ξαναπιάσεις στο βρομόστομά σου ήρωες σαν και μας». Δίπλα μου ήταν συγκρατούμενοί μου τους οποίους δεν είχα αντιληφθεί. Μόλις άκουσαν αυτά τα λόγια και με είδαν σ' αυτήν την κατάσταση με τράβηξαν με τη βία και με απομάκρυναν. Κάθε μέρα που περνούσε η αγωνία μου γινόταν όλο και μεγαλύτερη γιατί δεν ήξερα αν ζουν. Και να 'σαι μέσα στη φυλακή κλειδομανταλωμένος και να μην μπορείς να προβείς σε καμιά ενέργεια να βοηθήσεις λίγο τον εαυτό σου που πνίγεται μέσα στην αγωνία. Κυκλοφορούσαν φήμες πως τους εκτέλεσαν. Άλλες πάλι πως πήραν αναστολή της ποινής τους. Μερικοί σύντροφοί μου κάτι μάθαιναν από τους δικηγόρους τους αλλά δεν μου έλεγαν τίποτε. Μια εφημερίδα που μπάζαμε κρυφά δεν ανέφερε για εκτέλεση αλλά έγραφε τα ονόματά τους για καταδίκη. Έτσι πέρασαν μερικές σκοτεινές ακόμα μέρες, ως τις 9 του Φλεβάρη του 1948. Εκείνη την ημέρα είχε ετοιμάσει η υπηρεσία μεταγωγή για τη Γιούρα. Ανάμεσα στους μεταγομένους κρατουμένους ήταν και ένας συμπατριώτης μου. Φώναξε ο κράχτης να βγάλουν οι μεταγόμενοι τα πράγματά τους έξω. Αφού έβγαλαν μερικά, είδε ο συμπατριώτης μου την αδελφούλα μου τη Ρουμπίνα έξω από την φυλακή και περίμενε να της επιτρέψουν να μπει να με δει. Όταν γύρισαν να πάρουν και τα υπόλοιπα πράγματά τους μου είπε πάλι ότι η Ρουμπίνα είναι έξω από τη φυλακή. Πήγα στο επισκεπτήριο και την περίμενα. Μα αν δεν έφευγε η μεταγωγή δεν επέτρεπαν στον επισκέπτη μου να μπει. Αυτό το κάναν ταχτικά να μην ανοίγουν το επισκεπτήριο αν δεν φύγει η μεταγωγή τους. Πέρασαν δυο ώρες. Η έρευνα γινόταν με τέτοιο

τρόπο που ούτε ένα κουρελάκι δεν έμενε άψαχτο. Ούτε ένα μέρος του σώματός σου άφηναν αψαχούλευτο. Αν μπορούσαν να σου τρυπούσαν το μυαλό να σου παίρναν από μέσα και αυτή ακόμα τη σκέψη. Δυο ώρες. Δύο ολόκληρα χρόνια μου φάνηκαν. Χίλιες σκέψεις πέρασαν από το μυαλό μου. Ήθελα να διατηρώ την ψεύτικη ελπίδα ότι για να φύγει η Ρουμπίνα από την Αθήνα κάτι καλό θα ήταν. Σκεπτόμουν: «Ίσως να τους πέτυχε καμιά αναστολή. Δεν είναι δυνατόν η Ρουμπίνα κάτι πρέπει να έκαμε». Κάποτε επιτέλους την μπάζουν στο επισκεπτήριο. Μόλις άνοιξε η πόρτα κατάλαβα. Την είδα στα μαύρα ντυμένη και ένα μαύρο μαντίλι στο χέρι της να σκουπίζει τα δάκρυά της. Μόλις με είδε ξέσπασε σε περισσότερο κλάμα. Ένα κλάμα σεμνό, βουβό, χαροκαμένο. «Τι γίνεται παιδί μου;» της λέω. «Τους ΣΚΟΤΩΣΑΝ», μου λέει. Αυτή η λέξη χαρακτήρηκε τόσο βαθιά μέσα μου που δεν θα σβήσει όσο ζω. Προσπάθησα να την παρηγορήσω. Της είπα πολλά. Μου λέει «Βαγγέλη, το δένδρο της λευτεριάς χρειάζεται αίμα για να μεγαλώσει. Όμως πονώ για τ' αδέρφια μας, δεν αντέχω άλλο». Μου είπε ότι όταν πέρασε από την Κ. ζήτησε να της επιτρέψουν να πάει στη φυλακή να πάρει ό,τι τους είχαν μείνει. Τουλάχιστον για ενθύμιο. Δεν της το επέτρεψαν.

Το επισκεπτήριο ήταν έτσι κανονισμένο που μεταξύ κρατούμενου και επισκέπτη έμενε ένας χώρος 60 εκατοστών και μέσα σ' αυτό το διάκενο κυκλοφορούσε ο φύλακας τον οποίον εχώριζε ένα συρμάτινο δίχτυ με τον επισκέπτη και ένα με τον κρατούμενο. Ο φύλακας λοιπόν που βρισκετο ανάμεσά μας, δεν θυμάμαι το επώνυμό του, το μικρό του όνομα ήταν Ανδρέας, δεν μπόρεσε να κρατηθεί. Είναι σωστό ότι πολύ ανθρώπιζε αυτός ο άνθρωπος. Έψαξε για τσιγάρο και δεν είχε. Τότε μου ζήτησε εμένα και του έδωσα μέσα από την τρύπα του δικτυού που μόλις το χωρούσε.

Την επομένη το πρωί η Ρουμπίνα ξαναήρθε στο επισκεπτήριο. Φαινόταν τρομαγμένη. Έδειχνε όψη κυνηγημένου σκυλιού, την ρώτησα τι της συμβαίνει. Μου είπε ότι την κυνηγάει η Ασφάλεια. Από όλα τα γνωστά μας σπίτια δεν την δεχόταν κανένα. Τους είχε τρομοκρατήσει η Ασφάλεια. Μου λέει: «Πρέπει να φύγω όσο

γίνεται πιο γρήγορα, δεν με αφήνουν να σταθώ πουθενά, μα το καράβι που θα περάσει απ' το Λ. θέλει ακόμα 3 μέρες, αν πάω για πιο γρήγορα μέσω Σ. θα με πιάσει ο Γ. και θα με γδάρει (ένας κλέφτης, δολοφόνος και τότε αρχισυμμορίτης της δεξιάς). Πες μου τι να κάμω». Πρώτη φορά στην ζωή μου και σαν μεγαλύτερος απ' όλους αδερφός, που βρέθηκα τόσο ανίσχυρος σε τόσο δύσκολη θέση να μην μπορώ να δώσω σ' ένα αγαπημένο μου πρόσωπο μια συμβουλή. Πού να της πω να πάει; Τι δρόμο να ακολουθήσει μια κοπέλα 22 χρονών; Πώς θα την μεταχειριστούν; Αν δε με κρατούσαν τα ιδανικά μου κι αν μου το επέτρεπε η ιδιότητά μου, θα προτιμούσα χίλιες φορές το θάνατο από μια τέτοια ζωή.

Και τώρα δυο λόγια για τη δίκη τους ως την ώρα που τους πήραν για την εκτέλεση. Εγώ βέβαια όπως γράφω και παραπάνω βρισκόμουν κρατούμενος σε άλλη φυλακή. Αυτά όμως μου τα εξιστόρησαν οι συγκατατούμενοί τους Σ. και Τ. Β., ο Β. Ε. κ.ά., οι οποίοι αν ρωτηθούν μπορούν να δώσουν περισσότερα στοιχεία.

Στο λίγο διάστημα που μείναν υπόδικοι τους επισκέφτηκε μια μέρα στη φυλακή Κ. ο πολιτευτής Αθηνών αλλά συγχωριανός μας γιατρός Σ. Γ., κατ' απαίτηση φυσικά του λαϊκού στοιχείου. Όταν τους επισκέφτηκε τους είπε ότι για να μπορέσει να τους βοηθήσει αποτελεσματικά θα πρέπει να αποκηρύξουν τις ιδέες τους, γιατί με την επικρατούσα κατάσταση δεν του είναι δυνατόν να μεσολαβήσει αν επιμείνουν στις απόψεις τους, ενώ αν δεχτούν σ' αυτό που τους λέει τους εγγυάται την ζωή.

Του αρνήθηκαν κατηγορηματικά και αυτός έφυγε. Όταν τελείωσε το ολιγόλεπτο αυτό επισκεπτήριο και επέστρεψαν στο θάλαμό τους πήρε την πρωτοβουλία ο μικρότερος αδελφός μου, συγκέντρωσε πολλούς και τους είπε: «Ήρθε ο τάδε πολιτευτής και μας ζήτησε να κάμουμε δήλωση για να μπορέσει να μεσολαβήσει να μας σώσει τη ζωή. Τον ακούσατε. Ο καθένας ας κανονίσει τη θέση του και ας κάμει ό,τι θέλει. Εγώ όμως για τον εαυτό μου σας δηλώνω τούτο το πράγμα: Ξέρω καλά πως τώρα που με έβαλε ο φασισμός στο χέρι θα με σκοτώσει. Δεν θα του επιτρέψω όμως να

με σκοτώσει ατιμασμένος, θα πεθάνω τίμια. Έπειτα τι να αποκηρύξω. Την πίστη μου; Τα βάσανα και τη φυλακή του αδελφού μου του Β.; Τα κουρέματα και τις διαπομπεύσεις της αδερφής μου της Ρουμπίνας, τα σπασμένα πλευρά του πατέρα μου από τους χίτες του χωριού μου και τους εθνοφύλακες; Ή τη συμμετοχή μου στην Εθνική Αντίσταση; Τέτοιο πράγμα δεν θα το δουν ποτέ». Συμφώνησαν όλοι.

Μετά από λίγες μέρες 4-5, δεν ξέρω, πήγαν στη δίκη. Βροχή οι ερωτήσεις: για το παιδομάζωμα, για την Κυβέρνηση του Βουνού, για την 5η Ολομέλεια, για το Δημοκρατικό Στρατό. Πάντα την πρωτοβουλία ο Η. Οι απαντήσεις του σταράτες, καφτερές. Μάνιασε ο πρόεδρος. «Θα πεθάνεις νεαρέ με τα μυαλά που έχεις. Ποιος σε καθοδηγεί; Δεν θα ζήσεις». Και η απάντησή του: «Καλύτερα να πεθάνω όρθιος παρά να ζω γονατισμένος». Η απόφαση θανατική. Για τον μεγάλο τον Π. 3 κατά 2, για τον Ν. Μ. παμψηφεί. Για τον Η. παμψηφεί δύο φορές σε θάνατο.

Τους πήγαν στην απομόνωση της φυλακής, εκεί που βάζουν τους μελλοθανάτους. Μετά δυο τρεις μέρες από την απόφαση σηκωνόντανε πολύ πρωί, ντυνόntonτουσαν καλά, περιποιόντουσαν τον εαυτό τους, έτρωγαν ένα γιαουρτάκι και περίμεναν το δήμιο να τους πάρει για την εκτέλεση. Την έβδομη μέρα, ημέρα Τρίτη 3 του Φλεβάρη του '48, πριν ακόμα ξημερώσει, άνοιξε η πόρτα και φάνηκε ο αρχιδήμιος και φωνάζει τον Η. και τον Ν., τον Π. δεν τον φωνάζει.

Φιλήθηκαν τότε τα δύο αδέρφια, αποχαιρετίσθηκαν και χωρίστηκαν για πάντα. Η απομόνωση μέσα από την οποία τους πήγαν ήταν ένα κελί χτισμένο στο βάθος του θαλάμου, για να βγουν λοιπόν έξω θα πέρναγαν μέσα από το θάλαμο. Εκεί μέσα είχε επιβληθεί η στρατοκρατία. Οι κρατούμενοι φοβισμένοι χαιρετούσαν τους δύο μελλοθανάτους σιγά και μόλις είχαν βγάλει το κεφάλι τους κάτω από τις κουβέρτες. Στο διάβα τους ο Η. και ο Ν. προσπάθησαν να σπάσουν το φόβο που επικρατούσε σ' αυτόν τον προθάλαμο του θανάτου και τους φωνάζουν: «Έχετε γεια αδέρφια. Μη φοβάστε. Όσους κι αν σκοτώσουν ο λαός θα νικήσει». Αναστα-

τώθηκε ο αρχιδήμιος και θέλει να σπρώξει, να τελειώσει γρήγορα μ' αυτούς τους «θρασεείς» που θέλουν να εμψυχώσουν τους άλλους, βγάζει το περίστροφο, απειλεί. «Χαμένε», του λέει ο αδερφός μου, «απειλείς εμένα που πάω για θάνατο; Έχε χάρη που δεν θέλω να δημιουργήσω κατάσταση για τους άλλους». Μοίρασαν ό,τι πρόχειρα πράγματα είχαν στους συγκατηγορούμενους τους κι έφυγαν. Προχώρησαν με βήμα σταθερό, λεβέντικο προς το θάνατο. Ο Π. κάθησε σε μιαν άκρη και αθόρυβα έκλαψε τον αδερφό του.

Κατά τις 10 η ώρα ο διοικητής της φυλακής, ένας αντισυνταγματάρχης, συγκέντρωσε τους κρατούμενους στο προαύλιο και τους μίλησε. Ο λόγος ήταν απολογητικός: «Δεν φταίμε εμείς, εντολές εκτελούμε κτλ.» Οι κρατούμενοι για πρώτη φορά τον είδαν να τους μιλάει και μάλιστα κατ' αυτόν τον τρόπο. Ίσως και οι μελλοθάνατοι του επέστησαν την προσοχή για τις ευθύνες του.

Η μέρα αυτή ήταν Τρίτη. Το Σάββατο, 7 του Φλεβάρη του 48, την ίδια ώρα πρωί πρωί, άνοιξε ο ίδιος αρχιδήμιος την πόρτα και φωνάζει τον άλλο μου αδερφό: «Σήκω να πας για εκτέλεση». Σηκώθηκε τότε ο Π., πλύθηκε, χτενίστηκε, φόρεσε τα καλά του ρούχα, χαιρέτησε τους συντρόφους του και πήγε με το κεφάλι ψηλά, λες και πήγαινε σε πανηγύρι.

Της ειρηνικής ζωής

α) Δεκαετία 1930-1940*

* Καθορίζει την εποχή που γράφτηκε ή εξιστορίστηκε το καθένα.

28. Ο κυρατζής

ΕΓΡΑΨΕ ΠΑΛΙΟΣ «ΚΥΡΑΤΖΗΣ» - ΑΓΩΓΙΑΤΗΣ

ΑΠΟ ΤΟ ΕΤΟΣ 1883 άρχισα το ταξίδι διά Θεσσαλονίκη και Σέρρας, πρώτη βραδιά εκοιμήθηκα στη Λεύκα το βράδυ εφάγαμε σουβλιμά κρέας με τον εξάδελφόν μου Νικόλα Ράμου και με τον Πάνο Πλακίδα είχαμε άλογα ένδεκα, είχαμε δύο επιβάτες, δύο φορτώματα ψαρόκολλα, τέσσερες καμπάνες διά Θεσσαλονίκη, δύο φορτώματα χρυσογαϊτάνια, δύο φορτώματα ταμπάκο, δύο φορτώματα δέρματα, και ένα μπινέκι εκαβαλίκευε ο Νικόλα Ράμος, εγώ καβαλίκευα στα χρυσογαϊτάνια, και ο άλλος πεζός. Τη δεύτερη βραδιά εκοιμηθήκαμε εις τα τρία Χάνια και φάγαμε ψάρια πέστροφες ποταμίσιες και ολίγο γιαούρτι, Κυριακή πρωί Ιουνίου 30 απεράσαμε από το Μέτσοβο από πάνω από τον Άγιο Γεώργιον βαρούσαν οι καμπάνες και πήγαιναν ο κόσμος στην εκκλησία και απέναντι από τον Άγιον Γεώργιον είναι μία βρύση και πήραμε ανήφορο και βγήκαμε απάνω τις πουλτσές, εκαθήσαμε γιόμα βράδυ ήταν τα τσιαϊρια σαν Μάης επήραμε ένα κατσίκι με τους επιβάτες όλοι μαζί, ο δραγάτης μάς το έψηνε και ημείς πίναμε ρακή έως ότου να ψηθεί το κατσίκι εφάγαμε γιαούρτι καλό έπειτα αρχίσαμε το ψητό είχαμε και κρασί, το βράδυ επίσης, οι επιβάτες έμειναν πολύ ευχαριστημένοι, το πρωί σηκωθήκαμε και επήραμε το Τζαν Χορταρά είναι δάσος έλατα πεύκα τα περισσότερα τα είχαν κομμένα διότι ήταν πυκνά διά να βλέπομε το δρόμο να βαδίζομε τα άλογα βαρούσαν τα κυπρία και τα αηδόνια λαλούσαν από κοντά και εβγήκαμε στη Μηλιά το χάνι κοντά το γιόμα καθίσαμε εφάγαμε γάλα γιαούρτι το απόγιομα εκινήσαμε διά την Κρανια δρόμος στενός πολύ εκεί κατοικούσαν οι κλέφτες κακοτόπια πογάζι της Κρανιας ξαϊκουστό, έπειτα πήγαμε στο Κυπριό τρεις ώρες, εκεί ψωνίσαμε κρέας εκατό παράδες η οκά κρασί ένα γρόσι τραβήξαμε ύστερα και επήγαμε στο Βηνέτικο πλησίον είναι και ο Άγιος Αχίλειος εκοιμηθή-